

Ks. Jarosław Storoniak¹
KUL, Lublin

FUNKCJE I CECHY KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO TRADYCJI BIZANTYJSKO-UKRAIŃSKIEJ – ANALIZA EKLEZJOLOGICZNA

Rzeczywistość Kościoła greckokatolickiego tradycji bizantyjsko-ukraińskiej ukazuje jego zakorzenienie w łonie Kościoła Powszechnego. Współwystępuje ono ze specyficznymi cechami przynależnymi wschodnim Kościołom katolickim, tworzącymi ich tożsamość eklezjalną. Do tych cech możemy zaliczyć następujące: podkreślenie partykularności, komunijności i eklezjologii eucharystycznej oraz współoddziaływanie tradycji cesarskiej i monastycznej, z przewagą monastycznej duchowości i bogactwem życia liturgicznego. Istotnymi cechami Kościołów greckokatolickich były i są: szeroko rozumiany kult męczeństwa i jego praktykowanie, a także posłannictwo do konkretnych narodów i społeczności.

*Różne są dary łaski, lecz ten sam Duch;
różne też są rodzaje posługiwania, ale jeden Pan;
różne są wreszcie działania, lecz ten sam Bóg,
sprawca wszystkiego we wszystkich.
(1 Kor 12,4-6)*

Kościół należy do tych rzeczywistości, które chrześcijanie wyrażają w swoim *Credo*. Jest on częścią misterium wiary, a to oznacza, że nie sposób do końca ogarnąć go ludzkim umysłem i wyrazić ludzkim słowem. Kościoła nie można zatem zredukować do jednej z wielu rzeczywistości historycznych i socjologicznych, ani do zwykłej wspólnoty duchowej i niewidzialnej. Stanowi on rzeczywistość teandryczną, duchową świątynię Boga (por. 1 Kor 3,16), wybrane plemię, królewskie kapłaństwo, naród święty, lud Bogu na własność przeznaczony (por. 1 P 2,5.9), ciało Chrystusa (Ef 1,22; Kol 1,18), przybytek Boga z ludźmi (por. Ap 21,3). Jako taki, Kościół wykracza poza rzeczywistość dostępną ludzkiemu

---

¹ Ks. mgr Jarosław Storoniak – duchowny greckokatolicki, doktorant KUL z zakresu teologii dogmatycznej, kapelan więzienny, psycholog.

poznaniu i trzeba w nim widzieć przedmiot badań właściwy refleksji teologicznej².

W niniejszej pracy spróbujemy generalnie wniknąć w specyfikę Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego³, by przyjrzeć się jego tożsamości i konstruującym go cechom.

1. ASPEKT DYNAMICZNY EKLEZJOLOGII

Przymioty eklezjalne są raczej pewnym ideałem i celem, do którego dążymy, niż pełnym wyliczeniem istniejących dostrzegalnych gołym okiem cech eklezjalnych. Kościół zawsze dąży ku!

Badana złożona przeszłość Kościoła greckokatolickiego tradycji bizantyjsko-ukraińskiej⁴ doprowadziła do rozmycia i przeinaczenia elementów tożsamości,

---

² Por. A. Czaja, *Traktat o Kościele*, w: *Dogmatyka*, t. I, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski, Warszawa 2006, s. 292-293.

³ Kościół Katolicki to 22 wspólnoty kościelne uznające zwierzchnictwo następcy Świętego Piotra: 21 z pośród nich to katolickie Kościoły wschodnie wywodzące się z pięciu głównych tradycji oraz Kościół łaciński, zwany również rzymskokatolickim. Ukraiński Kościół Greckokatolicki (dalej UKGK) jest największym katolickim Kościołem wschodnim własnego prawa (*Ecclesia sui iuris*). UKGK należy do grupy Kościołów bizantyjskiej (konstantynopolikańskiej) tradycji liturgicznej (obrzędek bizantyjski), które pozostają w pełnej jedności z Biskupem Rzymu. W tym kontekście pojęcie „obrzędek” posiada znaczenie liturgiczne, teologiczne oraz wskazuje na dziedzictwo duchowe. Precyzyjnie mówi o tym również Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich – w tytule II „Kościoły sui iuris i obrządki”: kan. 27 *Wspólnota chrześcijan powiązana hierarchią według prawa, którą jako sui iuris wyrażnie lub milcząco uznała najwyższa władza Kościoła, w tym Kodeksie jest nazywana Kościołem sui iuris*. kan. 28 § 1. *Obrządek jest dziedzictwem liturgicznym, teologicznym, duchowym i dyscyplinarnym wyodrębnionym przez kulturę i okoliczności historyczne narodów, wyrażającym sposób przeżywania wiary, właściwy dla każdego Kościoła sui iuris*. § 2. *Obrządkami, o których jest mowa w Kodeksie, o ile nie stwierdzi się czego innego, są te, które pochodzą z tradycji aleksandryjskiej, antiocheńskiej, armeńskiej, chaldejskiej i konstantynopolikańskiej*. *Struktura UKGK*, w: http://www.cerkiew.net.pl/index.php?glowna=struktura_ukgk&cerkiew=cerkiew, 21.09.2008.

⁴ Inne stosowane w świecie nazwy: Kościół Unicki, Kościół Greckokatolicki, Ukraiński Kościół Katolicki, Ukraiński Kościół Katolicki Obrządku Bizantyjskiego, Kościół Katolicki Obrządku Bizantyjsko-Ukraińskiego (nazwa przyjęta we współczesnym prawie polskim), Kijowski Kościół Katolicki.

Nazwę Kościół Greckokatolicki wprowadziła cesarzowa Maria Teresa w 1774 roku dla odróżnienia wiernych tej wspólnoty kościelnej od wiernych Kościoła Rzymskokatolickiego oraz Ormiańskiego Kościoła Katolickiego.

W oficjalnych kościelnych dokumentach na określenie UKGK używany jest termin *Ecclesia Ruthena unita*. Od 1960 roku w dokumentach figuruje również nazwa Ukraiński Kościół Katolicki, która jest stosowana w odniesieniu do ukraińskich katolików diaspory oraz Kościoła katekumbowego na Ukrainie w czasach radzieckich. W *Annuario Pontificio* korzysta się z nazwy Ukraiński Kościół Katolicki obrządku bizantyjskiego.

tworząc przy tym specyficzną tożsamość eklezjalną. Ukraiński Kościół Greckokatolicki, podobnie jak pozostałe wschodnie Kościoły katolickie, jest „delikatnym” Kościołem ze względu na rozproszenie wiernych i małą ich liczebność. Jednakże nie można wysuwać na pierwszy plan owej relatywnie niedużej liczebności tej wspólnoty. W istocie najważniejsze jest to, że Kościół ten jest jeden, święty, powszechny i apostołski; mistyczne i uwielbione Ciało Chrystusa (por. DI 17).

Otóż Kościół nie kształtuje swojej natury i tożsamości wyłącznie z tego, czym był, czym jest, a bardziej z tego czym będzie. Mówiąc precyzyjniej, eschatologiczny rys Kościoła – Oblubienicy, zjednoczonej z Chrystusem – Oblubieńcem, powoduje, że w jakiejś mierze pozostaje on niewidzialny i misteryjny, zrodzony z Chrystusowego Krzyża. Zakłada jednak to, co ma nastąpić, czyli stan zwieńczenia, pełni, gdy Chrystus będzie wszystkim we wszystkich (1 Kor 15,28). Obecnie Kościół jest jakby „rodzącym się”, w nim Chrystus jest prześladowany i jednocześnie odbiera wieniec paschalnego zwycięstwa nad śmiercią. Kościół uczestniczy w „upadku” Chrystusa i w Jego chwale i w tej rzeczywistości otrzymuje swą naturę i tożsamość. Wyraża się ona w posłanniczo-misyjnym charakterze liturgicznym, szczególnie w Eucharystii i w diakonii (por. J 13,15)⁵.

Cała historia biblijna wyraża jedną z podstawowych tez Pisma Świętego, iż tożsamość, świadomość swej natury jest podstawowym i niezbywalnym elementem misji i wielkości działalności powierzonej przez Boga. Aby tak ważne i charakterystyczne postawy biblijne jak postawa Abrahama, narodu izraelskiego, Jana Chrzciciela czy Bogurodzicy mogły być odbiciem wierności tych szeroko rozumianych podmiotów-osób swemu powołaniu, musiały one przyjąć z pokorą swe posłannictwo i zrozumieć otrzymaną od Boga świadomość swej tożsamości i natury. Odczytanie tej natury nie odbywało się na poziomie filozoficznym, ale w kontakcie z żywym Bogiem, z Jego ożywiającym Duchem.

2. ASPEKT HISTORYCZNY KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO

„Kościół Chrystusowy jest prawdziwie obecny we wszystkich prawowitych miejscowych zrzeczeniach wiernych, które trwają przy swoich pasterzach same również nazywane są Kościołami w Nowym Testamencie. Są one bowiem na swoim miejscu nowym Ludem powołanym przez Boga w Duchu Świętym i w pełni wielkiej (por. 1 Tes 1,5). W nich głoszenie Ewangelii Chrystusowej zgromadza wiernych i w nich sprawowana jest tajemnica Wieczery Pańskiej,

---

Na Synodzie Biskupów UKGK (najwyższy kolegalny organ władzy w Kościele patriarchalnym i arcybiskupim większym), który odbył się we wrześniu 1999 r. zaproponowano stosowanie nazwy Kijowski Kościół Katolicki. Tamże.

⁵ М. Парис Ван, *Розуміти та жити ідентичністю Східних Католицьких Церков: богословський підхід, в: В пошуках ідентичності. Студійні дні в Ніредьгазі, Львів 1998, s. 25.*

‘aby przez ciało i krew Pana zespalali się z sobą ściśle wszyscy bracia wspólnoty’” (LG 23), poza tym jak zauważa kard. Ratzinger: „Jednak tę tradycję przekazaną przez apostołów, otrzymali oni w różnych formach oraz różnymi sposobami, w różnych miejscach, i od samego początku Kościoła ta tradycja rozwijała się poprzez podobieństwo w różnorodności naturalnych darów i warunków życia”⁶.

„Obrządek jest dziedzictwem liturgicznym, teologicznym, duchowym i dyscyplinarnym wyodrębnionym przez kulturę i okoliczności historyczne narodów, wyrażającym sposób przeżywania wiary, właściwy dla każdego Kościoła *sui iuris*” (KKKW 28 § 1). Z tego składa się tradycja, która jest widzialną realizacją czy osobną formą wielkiej Tradycji: „Święty depozyt wiary (*depositum fidei*), zawarty w świętej Tradycji i Piśmie świętym, został powierzony przez Apostołów wspólnocie Kościoła. „Na nim polegając, cały lud święty zjednoczony ze swymi pasterzami trwa stale w nauce Apostołów, we wspólnocie braterskiej, w łamaniu chleba i w modlitwach, tak iż szczególna zaznacza się jednomyślność przełożonych i wiernych w zachowywaniu przekazanej wiary, w praktykowaniu jej i wyznawaniu” (KKK 85). Stanowi ona część Bożego objawienia i depozytem niepodzielnego Kościoła Powszechnego (por. OE 1.5 i UR 15).

Tożsamość eklezjalna jest doświadczeniem każdego Kościoła *sui iuris*. Kościół *sui iuris* jest tworzony przez lud zebrany wokół wiary opartej na tradycji apostoelskiej i w tym ludzie trwa. Realizację tych kryteriów odnajdujemy dokonując historycznej analizy tradycji Kościoła Kijowskiego. Szczególnie widać to w okresie przedmongolskim Kościoła Kijowskiego, co powoduje że spełnia on kryteria Kościoła partykularnego i rozwija swe eklezjalne i partykularne przymioty: posiadanie własnej (w sensie specyfiki) teologii, własnej tradycji liturgicznej, własnej duchowości i własnego prawodawstwa kościelnego w nurcie bizantyjskim. Kenotyczny duch Ławry Peczerskiej w Kijowie i kult takich świętych jak Borys i Hlib (Gleb) świadczą o rozwoju tradycji ewangelicznych, które wtapiały się w sposób myślenia tegoż narodu⁷.

Historyczne fakty doprowadziły do tego, że tożsamość Kościoła Kijowskiego na różnych etapach jego rozwoju dążyła w różnych kierunkach, poprzez co w przeciągu kilku stuleci był on w jedności z Konstantynopolem i jednocześnie utrzymywał kontakty z Rzymem pomimo schizmy z 1054 roku⁸. Podział Ko-

⁶ J. Ratzinger, *Church. Ecumenism and Politics*, New York 1987, s. 3-6.

⁷ А. Чировський, *До Церковної самоідентифікації Української Греко-Католицької Церкви*, w: *Сопричасття 1998/4*, Львів 1998, s. 10

⁸ Świadczą o tym zachowane dokumenty z Tajnego Archiwum Watykańskiego – List Papieża Grzegorza VII do władcy Rusi Kijowskiej Izjasława (imię otrzymane na chrzcie Dymytr) z 17 kwietnia 1075 roku – zob. *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953)*, coll. A.G. Welykyj, vol. 1. (1075-1700), Romae 1953, s. 5-7.

ścioła Kijowskiego z 1448 roku (był to de facto podział metropolii kijowskiej)⁹, jedno z najważniejszych wydarzeń od chrztu Rusi Kijowskiej w 988 roku, doprowadził do tego, iż właściwie okres ów można określić jako balansowanie Kościoła Kijowskiego pomiędzy konsekwencjami porozumień Soboru we Florencji (1439 r.), a przyciąganiem przez Kościół Moskiewski, z jego naciskami na kijowskiego metropolitę Izydora¹⁰. Ta historyczna specyfika, naciski polityczne, wydarzenia historyczne w regionie i skutki działania wyższego duchowieństwa doprowadziły do drugiego brzemiennego historycznego wydarzenia w łonie Kościoła Kijowskiego – Unii Brzeskiej¹¹.

Był to jeden z najważniejszych i najbardziej znaczących momentów w formowaniu tożsamości Kościoła Kijowskiego, co potwierdzają również prawosławni

⁹ W 1448 roku północna część kijowskiej metropolii – Moskwa – ogłosiła swą autokefalię bez porozumienia z Patriarchą Konstantynopola i obrała sobie na metropolitę rzańskiego biskupa Jonasza. Był to bezprawny akt, który oznaczał początek oderwania tych kościelnych terenów od związku z Konstantynopolem i Rzymem i zapoczątkowało autokefalię Moskwy uznaną dopiero w 1589 roku.

¹⁰ Podczas rozbitcia dzielnicowego na Rusi (1154) każdy książę dążył do utworzenia własnego biskupstwa. W drugiej połowie XIII w. metropolia kijowska liczy 19 eparchii (12 – na ziemiach wielkoruskich i 7 na Małej Rusi). Niezależnie od tarć pomiędzy Rzymem a Konstantynopolem, metropolia kijowska starała się utrzymywać chrześcijańską jedność. Władca Księstwa Halicko-Wołyńskiego Daniel, jedyny koronowany król ruski, przyjął w Drohiczynie nad Bugiem koronę podarowaną przez papieża w roku 1253. Legaci z Rusi brali udział w soborach zachodniego Kościoła w Lyonie (1245) i Konstancji (1418). Sam kijowski metropolita Izydor był jednym z inicjatorów unii florenckiej (1439). W czasie gdy metropolia kijowska pracowała nad odbudowaniem jedności, na północ od Kijowa w Moskwie „powstała nowa” metropolia. Moskiewska metropolia nie przyjęła postanowień unii florenckiej i oddzieliła się od dawnej metropolii w Kijowie, ogłaszając swoją autokefalię (niezależność-autonomię) w 1448 roku. W 1589 roku korzystając z upadku greckiego prawosławia i Konstantynopola na skutek tureckiej nawały, cerkiew w Moskwie zdobywa status patriarchatu. *Zarys historyczny grekokatolicyzmu 1054-1596*, w: <http://www.grekokatolicy.pl/artykuly/historia/1054-1596.html>, 20.09.2008.

¹¹ Teśknota za jednością i potrzeba reformy Kościoła spowodowały, że pod koniec XVI w. część hierarchii „ruskiej”, zaczęła rozważać ideę unii. Przygotowania do jej zawarcia trwały kilka lat. W grudniu 1595 roku *wszyscy biskupi* metropolii kijowskiej podpisała unię z Kościołem łacińskim, składająca się z 33 artykułów, gwarantujących Rusiom zachowanie tożsamości religijnej. Kościół kijowski uznał zwierzchnictwo papieża, przyjął dogmaty katolickie, zachowując jednocześnie swój ryt (obrzędok), prawo partykularne, hierarchię, małżeństwo kleru i kalendarz. Unia Brzeska była próbą zreformowania systemu prawnego i społecznego Kościoła prawosławnego na ziemiach Rzeczypospolitej, a także zapewnienia zjednoczonemu z Rzymem Kościołowi równego statusu z Kościołem rzymskokatolickim. Niestety, postawione postulaty nie zostały do końca zrealizowane przez stronę Kościoła zachodniego. Dodatkowo w łonie metropolii kijowskiej nastąpił rozłam. Dwóch biskupów, którzy wcześniej deklarowali chęć przyjęcia unii z Rzymem, wycofało się z tego przedsięwzięcia, pociągając za sobą znaczną część wiernych i mnichów. Dynicy, czyli przeciwnicy zjednoczenia z Rzymem, rozpoczęli walkę z unitami. Mimo tych trudności unia ugruntowała się na ziemiach byłej Rzeczypospolitej. *Zarys historyczny grekokatolicyzmu 1596-1899*, w: <http://www.grekokatolicy.pl/artykuly/historia/1596-1899.html>, 20.09.2008.

historycy: „Ostatecznym rezultatem kościelnej Unii Brzeskiej z 1596 roku, który można było zauważyć i sto lat później, było to, iż unia umocniła się na ziemiach zachodnioukraińskich, głównie Ziemia Halicka. W okresie XVII stulecia na tych ziemiach reformowała ona życie religijne, podwyższała poziom wykształcenia duchowieństwa i przyjęła charakter konserwatywny”¹².

Kolejnymi etapami przemian w Kościele Kijowskim, aktualnie istniejącym w strukturach metropolii kijowsko-halickiej, były synody: zamojski (1720 r.) i lwowski (1891 r.) oraz doświadczające Kościół następujące fakty historyczne: rozbiory Polski, likwidacja Kościoła unickiego w Rosji, reformy józefinizmu i przetrwanie w Galicji (jako metropolii halickiej odrodzonej w 1807 r.).

Nie sposób opisać historii Kościoła Kijowskiego nie wspominając o metropolicie Andrzeju Szeptyckim. Okres jego posługi pasterskiej zaowocował powrotem do źródeł liturgicznej tradycji wschodniej i odrodzeniem się specyfiki wschodniego monastycyzmu¹³. Jak mawiał metropolita A. Szeptycki: „chroniąc i pielęgnując swą autentyczną tradycję, najlepiej wykonujemy naszą misję i zadanie w łonie Kościoła Katolickiego”¹⁴.

3. POSZCZEGÓLNE PRZYMIOTY KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO

Od IV wieku chrześcijanie wyznają w *Credo* wiarę w „jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół”¹⁵. Jest to konkretna forma wysławiania się przez Kościół, eklezyjalnego mówienia o sobie i zarazem zwiastowania prawdy o swojej naturze. Przymioty te stanowią „nadprzyrodzone uposażenie”, Boży dar, a jako takie oznaczają zadanie¹⁶.

¹² Д. Дорошенко, *Православна Церква в минулому і сучасному житті православногo народу*, Берлін 1940, s. 33.

¹³ J.S. Gajek, R. Krzywicki, *Kościół wschodnie zjednoczone z Rzymem*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, J.S. Gajek, S.J. Koza, Lublin 1997, s. 137.

¹⁴ [Andrzej Szeptycki], *Пастирський лист до Духовенства Галицької провінції про обрдові справи*, w: *Митрополит Андрей Шептицькийю Життя і діяльність: Документи і матеріали, 1899-1944, Церква і церковна єдність*, red. А. Кравчук, Львів 1995, s. 221-222.

¹⁵ *Wyznanie wiary 150 Ojców. Sobór Konstantynopoliński I (381)*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski. Tom I, Nicea, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325-787)*, układ i opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2002, s. 68-69.

¹⁶ Por. A. Czaja, *Traktat o Kościele*, w: *Dogmatyka*, t. I, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski, Warszawa 2006, s. 453.

3.1. POWSZECHNOŚĆ JAKO PRZYMIOT KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO

Kościół u swych źródeł bardzo szybko zaczął stykać się z trudnościami w zachowaniu jednej wiary w warunkach kulturowego pluralizmu. Przywołajmy jeszcze raz słowa ojców Soboru Watykańskiego II: „Opatrzność Boża sprawiła też, że rozmaite Kościoły, założone w różnych miejscach przez Apostołów i ich następców, zrosły się z biegiem czasu w pewną liczbę wspólnot organicznie zespolonych, które nie naruszając jedności wiary i jedyne, boskiego ustroju Kościoła powszechnego, cieszą się własną karnością, własnymi zwyczajami liturgicznymi, własnym dziedzictwem teologicznym i duchowym. Niektóre spośród nich, a mianowicie starożytne Kościoły patriarchalne, będące niejako macierzami wiary, zrodziły z siebie inne, jakby córki, i aż do naszych czasów pozostały związane z nimi ściślejszymi więzami miłości w życiu sakramentalnym i we wzajemnym poszanowaniu praw i urzędów. Ta duchem jedności przepojona różnorodność Kościołów lokalnych jeszcze wspanialej ujawnia powszechność niepodzielnego Kościoła” (LG 23).

Obecnie „powszechności” jako cechy eklezjalnej nie należy oddzielać od ciągłości i treści tradycji kościelnej. Soczewką, która skupiała wielki potencjał wiary pierwotnego Kościoła, były i są obecnie tradycje liturgiczne. Jest to potencjał, który potrafi jednoczyć, mimo swej zdefiniowanej różnorodności. Wśród bogactwa tradycji liturgicznych, warto zwrócić na wpływ bizantyjskiej tradycji liturgicznej¹⁷. Tradycje te (powszechnie określane jako wschodnie) rozwijały się również poprzez wzajemne związki poszczególnych ośrodków kościelnych. Ich bliska relacja między sobą, jak również z Rzymem spowodowały, że tradycje te na siebie wzajemnie wpływały i ubogacały się¹⁸. Widać zatem, iż relacje tradycji eklezjalnych poszczególnych Kościołów miały odbicie w tradycjach innych Kościołów dzięki ich bliskim związkom. Jednocześnie wzajemne wpływy liturgiczne są namacalnym dowodem wzajemnych dobrych i rozwijających relacji Kościołów pierwszego tysiąclecia. Podsumowując można stwierdzić, iż Kościół Kijowski drugiego tysiąclecia chrześcijaństwa i jego spadkobierca – Kościół dziś określany jako greckokatolicki czy unicki – w całej swej historii zachowywał tradycję apostołską, opartą na wierze, sakramentach oraz w komunii (bliższej, czy dalszej w różnych okresach historycznych) z Biskupem Rzymu. Kościoły partykularne według Vaticanum II mają także owe cztery znamiona: jedność, świętość, powszechność i apostołskość. „Powszechność” Kościoła greckokatolickiego musi być mocno podkreślona, gdyż nie jest on Kościołem narodowym, nacjonalistycz-

¹⁷ Г. Й. Шульц, *Візантійська літургія. Свідчення віри та значення символів*, Львів 2002, s. 16.

¹⁸ Por. М. Броджі, *Розвиток і сучасний стан Східних Церков*, w: *Сопричастя 1997/1*, Львів 1997, s. 29.

nym, ani hermetycznym, lecz realizuje misję powszechnego Kościoła Chrystusowego, zawiera „pełną” (katolicką) prawdę i żyje w łonie jednego wielkiego Kościoła powszechnego.

3.2. WSCHODNI CHARAKTER KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO

Od Jerozolimy, „Kościoła Matki”¹⁹ – jak stwierdza Jan z Damaszku – zaczęły powstawać kolejne Kościoły partykularne. Szczególny rozwój z podkreśleniem partykularności i odrębności Kościoła lokalnego zauważamy na chrześcijańskim wschodzie²⁰. Początkowe sposoby samoorganizowania się Kościoła, z czasem przybrały formalną i fizyczną postać. I tak od IV wieku ukształtowały się patriarchy. Koncentrowały one wpływy Kościołów partykularnych do znaczących centrów w regionie, nie zagarniając przy tym władzy biskupów Kościołów lokalnych. To tradycyjne wschodnie podejście do formowania się struktur kościelnych zauważa się na przestrzeni wieków w Kościele greckokatolickim (Kościele Kijowskim/unickim), o co szczególnie zabiegali ojcowie soborowi. W Dekrecie *Orientalium Ecclesiarum* czytamy: „Święty i katolicki Kościół, który jest Ciałem Mistycznym Chrystusa, składa się z wiernych, organicznie zjednoczonych w Duchu Św. tą samą wiarą, tymi samymi sakramentami i tym samym zwierzchnictwem. Oni to, łącząc się w różne zrzeszenia związane hierarchią, tworzą Kościoły partykularne albo obrządku. A między nimi przedziwna panuje wspólnota, tak że różnorodność ta w Kościele nie tylko nie przynosi szkody jego jedności, ale ją raczej uwydatnia. W zamierzeniu bowiem Kościoła katolickiego leży, aby nienaruszone pozostały tradycje każdego partykularnego Kościoła czy obrządku. A także pragnie on dostosowywać swój sposób życia do zmiennych warunków czasu i miejsca” (OE 2).

Bizantyjska tradycja przekazała słowiańskiemu chrześcijaństwu głęboko odczuwalne misterium Boga. Badając dzieje staroruskiej teologii, przekonujemy się, że szła ona po linii mistycznej i liturgiczno-sakramentalnej interpretacji chrześcijańskich prawd wiary. Wschodnie chrześcijaństwo ziem słowiańskich od początku opowiedziało się za doświadczaniem piękna Bożego świata, co miało szczególnie odzwierciedlenie w tradycji liturgicznej i ikonografii²¹. Rodowód istotnych różnic wschodniej i zachodniej tradycji ziem słowiańskich polegał przede wszystkim na

¹⁹ Stychyga na „Господи возвах”, том 8 (rezurekcyjny), Oktoich, w: *Молитослов. Часослов – Охтоїх – Триодь – Мінея*, Рим-Торонто 1990, s. 383.

²⁰ Por. Cz.S. Bartnik, *Tożsamość Ukraińskiej Cerkwi Katolickiej w łonie Kościoła Powszechnego*, Roczniki Teologiczne 46,2 (1999), s. 75-89; I. Мартиняк, *Ідентичність Української Греко-Католицької Церкви. Еклезіологічний аспект*, w: *В пошуках ідентичності. Документи Східних Католицьких Церков*, Львів 2000, s. 40.

²¹ Por. W. Hryniewicz, *Міędzy ortodoksją a doksologią. Refleksje nad dogmatycznym dziedzictwem bizantyjsko-słowiańskim*, w: *Chrześcijańskie dziedzictwo bizantyjsko-słowiańskie. VI Kongres Teologów Polskich. Lublin 12-14 IX 1989*, red. A. Kubiś, M. Rusecki, Lublin 1994, s. 69-71.

odmienności kulturowo-filozoficznej tradycji w rozumieniu relacji między Bogiem a światem, gdyż wschodnie chrześcijaństwo skupia punkt analizy na tym co niepoznawalne, wtórnie zaś na tym co doczesne²².

3.2.1. TRADYCJA (ŹRÓDŁA BIZANTYJSKIE)

Nurty tradycji chrześcijaństwa bizantyjskiego cesarski i monastyczny powodowały nieustanne napięcia na linii dominacji któregoś z nich. Z czasem stało się to jedną z cech tradycji bizantyjskiej, dla której stanu równowagi oddziaływania, wspomnianych nurtów, nie potrafiła wypracować nawet systematyczna teologia. W konsekwencji pojawił się permanentny i delikatny konflikt pomiędzy wymaganiami osobistej duchowości (rozumianej w nurcie monastycznym), a koniecznością realnej wspólnoty kościelnej. Było to fundamentalne pytanie o koncepcję chrześcijaństwa w jego wymiarze eklezjalnym. Harmonia między tymi tendencjami, tak głęboko zakorzenionymi w ludzkiej psychice, w wymiarze społecznym i historycznym, z upływem wieków zaistniała jako jeden z głównych celów rozwoju tradycji teologii bizantyjskiej. Swoistym, a przy tym naturalnym wyjściem z sytuacji napięcia pomiędzy tradycjami dworskimi a monastycznymi była przestrzeń liturgiczna, która stała się „przestrzenią” wygaszania napięć i jednocześnie przyniosła inne owoce, takie jak zaangażowanie w jedność wspólnoty²³.

Kijowskie chrześcijaństwo odrzuciło bizantyjską teokrację i nurt imperatorskiego myślenia, jako czynniki chrześcijańskiej ortodoksyjności i poprawności w sprawach polityki, skłoniło się zaś ku duchowości opartej na bogatym życiu monastycznym, z silnym zaakcentowaniem wymiaru liturgicznego.

WYMIAR LITURGICZNY

„Liturgia jednak jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc. Albowiem prace apostołskie to mają na celu, aby wszyscy, stawszy się dziećmi Bożymi przez wiarę i chrzest, schodzili się razem, wielbili Boga pośród Kościoła, uczestniczyli w Ofierze i pożywali Wieczерzę Pańską” (SC 10). Ta wielkość i mistyczność liturgii może być zrozumiała w pełni tylko dla osób, dla których liturgia jest głęboko osobistą²⁴.

To właśnie liturgia jest jednym z aspektów eklezjologicznej identyfikacji Kościoła Kijowskiego, który był teoretycznie określony i jednocześnie chroniony

²² Р. Гоц, *Церква Східна і Церква Західна. Дві протилежні перспективи*, w: *Сопричастя 1997/1*, Львів 1997, s. 47.

²³ Por. T. Špidlik, I. Gargano, *Duchowość Ojców Greckich i Wschodnich*, Kraków 1997, s. 150-151.

²⁴ Por. P. Тафт, *Внесок східного богослуження в розуміння християнського богочитання*, w: *Сопричастя 1998/4*, Львів 1998, s. 80.

przez Rzym²⁵. Po Unii Brzeskiej (1596 r.) samouświadomienie odmienności liturgicznej w łonie Kościoła katolickiego było drogą do zachowania eklezjalnej samoświadomości (w ciągu wieków przechodzącą różne poziomy rozumienia i realizacji tej zasady)²⁶. Szerokie kręgi teologów zauważają obecnie, że to przez liturgię szczególnie wyrażają się poszczególne Kościoły katolickie, przez prawo kanoniczne określane jako *Ecclesia sui iuris*. Kościół *sui iuris* wyrażając się zatem w liturgii dowodzi, iż Kościół *par excellence* i zgromadzenie liturgiczne jest konkretnym miejscem realizacji posłannictwa Kościoła (Por. OE 1. 5; LG 11; UR 15; KKK 1343. 2177). Osobliwość nienaruszania pierwotnych form liturgicznych w tradycji wschodniej znalazła również odzwierciedlenie w encyklikach Jana Pawła II: „modlitwa liturgiczna na Wschodzie wykazuje wielką zdolność do ogarnięcia całej osoby ludzkiej. Tajemnica jest wysławiana ze względu na wzniosłość swej treści, ale również z gorącym uczuciem, które wzbudza w sercu zbawionej ludzkości. W liturgii także ciało jest wezwane do oddawania czci, a piękno, które na Wschodzie jest jednym z najwspanialszych sposobów wyrażania Boskiej harmonii i wzorcem przemienionej ludzkości, ujawnia się wszędzie: w kształtach świątyni, dźwiękach, kolorach, światłach, zapachach. Przedłużona celebrowanie nabożeństwa, powtarzające się wezwania, to wszystko wyraża stopniowe utożsamianie się całej osoby ze sprawowanym misterium. Modlitwa Kościoła staje się już w ten sposób uczestnictwem w liturgii niebiańskiej, zadatkami ostatecznego stanu szczęśliwości” (OL 11). A jeden z najznakomitszych liturgistów katolickich XX w. G. Dix podkreśla: „Nasz obrządek jest nie tylko istotnym elementem naszej tożsamości. On jest naszą tożsamością”²⁷.

DUCHOWOŚĆ

Wierni Kościołów wschodnich uważają człowieka za niedoskonały obraz Boga, udoskonalany przez łaskę. Ich życie w Chrystusie jest progresywnym, a zarazem stopniowym przeistaczaniem się na podobieństwo do Boga. Bizantyjski wschód podkreślał tajemnicę Bożego działania, którą nie sposób ująć i opisać, jednocześnie rozwijał samoistnie swą teologię zbliżając ją do duchowości. *Theosis* (przebóstwienie) zaś stało się celem duchowości, zatem i doświadczenia teologicznego, które chciało przez to wyrazić pierwszeństwo człowieka przed światem²⁸.

²⁵ Пор. Постанови Берестейської Унії (Postanowienia Unii Brzeskiej), w: Б. Гудзіак, *Криза і Реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської Унії*, Львів 2000, s. 312nn.

²⁶ А. Чировський, *op. cit.*, s. 38.

²⁷ G. Dix, *The Shape of the Liturgy*, cyt. za.: P. Тафт, *Внесок східного богослуження...*, *op. cit.*, s. 92.

²⁸ Пор. Т. Špidlik, I. Gargano, *Duchowość Ojców Greckich i Wschodnich*, *op. cit.*, s. 142.

Dla wschodnich chrześcijan Chrystus pozostaje budzącym respekt Pantokrato-rem (scs. *Wsederżytelem*) z jednej strony i Filantropem (scs. *Czelowikolubcem*) z drugiej, Tym który kocha ludzi nawet cierpiąc na krzyżu²⁹.

Wszystkie wyżej wymienione elementy i cechy duchowości wschodniej zachowuje do dziś Kościół grekokatolicki tradycji bizantyjsko-ukraińskiej. I chociaż wiele elementów *devotio moderna* i *pietyzmu* znalazły swoje miejsce w Kościele grekokatolickim, to jego tradycja duchowo-liturgiczna pozostała w dużej mierze w duchu bizantyjskim. Dawny kijowski kenotyczny wymiar chrześcijaństwa i głębokie rozumienie męczeństwa były w przeciągu wieków nieodłącznym elementem tożsamości Kościoła grekokatolickiego. Przez stulecia owa *kenosis* rodziła świadków, męczenników i wyznawców, począwszy od kijowskich męczenników Borysa i Hliba, poprzez abpa Jozafata Kuncewicza, męczenników podlaskich, zwieńczając licznymi męczennikami XX wieku. Można postawić tezę, iż męczeństwo było obliczem Kościołów grekokatolickich w XX wieku! To wierni *cierpiącego* Kościoła, świeccy i duchowni, zaświadczyli o życiu Kościołów grekokatolickich, szczególnie w krajach bloku sowieckiego. Niezliczona zaś ilość „ziarna, które dało się zemleć dla Chrystusa” pochodziła ze stanu zakonnego³⁰.

MONASTYCYZM

„Monastycyzm zawsze był duszą Kościołów wschodnich” stwierdza Jan Paweł II (OL 9). Tak też było w Kościele katolickim tradycji bizantyjsko-ukraińskiej. Monastycyzm kształtował tożsamość tego Kościoła od chrztu Rusi do dziś. Przez wieki Ławra Kijowsko-Pieczerska była źródłem wiary dla całego Kościoła Kijowskiego. Przez całe tysiąclecie monastycyzm ziem rusko-ukraińskich tworzył intelektualny format Kościoła. W całej jego historii większość episkopatu Kościoła grekokatolickiego (podobnie jak w Kościołach prawosławnych) stanowili mnisi (w XVII-XIX wieku niemal wszyscy metropolici kijowscy to mnisi – 16 z pośród 17). Klasztory były też ośrodkami, które przeniosły się wraz z emigrującymi wiernymi, by zapewnić im duchową pomoc. Monastery zachowały również wielki skarb wschodniego chrześcijaństwa – wszystkie nabożeństwa roku liturgicznego.

3.2.2. TEOLOGIA

Jedną z charakterystycznych cech teologii bizantyjskiej było docenianie kolegialnego charakteru Kościoła i spojrzenie na eklezjologię przez pryzmat Eucharystii. Kościoły prawosławne mocno akcentują te wymiary. W następstwie tego do-

²⁹ Р. Тафт, *Внесок східного богослуження...*, op. cit., s. 87.

³⁰ Пор. Т. Мартинюк, Я. Стороняк, *Життя, мученича смерть і слава мучеництва Слуги Божого Леоніда Федорова*, w: *Календар Благовіста 2002*, s. 110-120.

chodzi do zaistnienia charakterystycznej eklezjalnej struktury, której istotnym elementem jest Kościół lokalny ze strukturą synodalną³¹.

Kolegialny charakter i mocno akcentowana dziś eklezjologia eucharystyczna³² uobecnia się w aktualnej strukturze Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego (Kościoła katolickiego tradycji bizantyjsko-ukraińskiej – największego wschodniego Kościoła katolickiego) i licznych pozostałych Katolickich Kościołów wschodnich.

Historia i teologia, w szczególności eklezjologia, ukazują nam, że rozwój wschodniego chrześcijaństwa był dostosowany do etnicznych i kulturowych wymogów środowiska (co dziś określilibyśmy samoistną inkulturacją). Kulturalnie różnorodny chrześcijański wschód, jak już wspomniano, szczególnie skierował swą uwagę na Kościół lokalny, jako pierwszorzędną rzeczywistość życia Kościoła. Zaakcentowanie lokalnej autonomii, roli biskupa, w szczególności metropolity, i częściowo kolegialnej struktury hierarchii były tymi elementami, które w wiekach późniejszych określano, jako rozstrzygające o odczytywaniu „wschodniości” tradycji chrześcijańskiej. Ów „wschodni” charakter Kościelnej wspólnoty powodował, że na plan dalszy schodziły takie kwestie jak: kościelna struktura organizacyjna, prawo, dyscyplina i jednolitość³³.

Podsumowując powyższe rozważania i biorąc pod uwagę złożoność czynników historycznych, możemy stwierdzić, iż analizując rzeczywistość Kościoła grekokatolickiego tradycji bizantyjsko-ukraińskiej widzimy wyraźnie jego zakorzenienie w łonie Kościoła Powszechnego. Współwystępuje ono ze specyficznymi cechami (tworzącymi jego tożsamość) wschodnich Kościołów katolickich takich jak: podkreślenie partykularności, komunijności i eklezjologii eucharystycznej oraz następstwem współoddziaływań tradycji cesarskiej i monastycznej, z dominacją monastycznej duchowości i bogactwem życia liturgicznego. Istotnymi cechami Kościołów grekokatolickich były i są: akcentowanie i ofiarowanie się poprzez męczeństwo, a także posłannictwo do konkretnych narodów i społeczności.

FUNCTIONS AND FEATURES OF CATHOLIC CHURCH IN UKRAINIAN-BIZANTINE RITE – ECCLESIOLOGICAL ANALYSIS. SUMMARY

The reality of the Greek-Catholic Church of Byzantine-Ukrainian rite indicates that it is rooted within the Universal Church. At the same time it has its particular characteristics of the Eastern Catholic Churches and form its ecclesiastical identity. We can enlist the following features: an emphasis on the particularity, koinonia (the fellowship of the Holy

³¹ Por. J. Tofijuk, *Kościół prawosławny*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, J. S. Gajek, S. J. Koza, Lublin 1997, s. 106.

³² Zob. Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia*.

³³ Por. P. Тафт, *Літургія як вияв церковної ідентичності*, w: *В пошуках ідентичності. Студійні дні в Ниредьгазі*, Львів 1998, s. 81.

Spirit) and Eucharistic ecclesiology; and also the cooperation between civil (cathedral) and monastic traditions with predominance of the monastic spirituality and abundance of the liturgical life. The essential characteristics of the Greek-Catholic Church were and remain as following: deep understanding of the cult of martyrdom and its practice and also the missionary message to certain nations and communities.